

Interview met mw. Beatrix de Bruijn, geboren 1 februari 1939, gehouden op 8 november 2016.

I-1: Over uw ouderlijk huis zou ik het willen hebben, waar woonden jullie? En wilt u schetsen uit wat voor nest u kwam?

G: Wij woonden aan de Rijnsburgersingel boven het Motorhuis tegenover wat toen nog Amicitia heette, nu het restaurant waar ik de naam even niet meer van weet [Van der Werff]. Op de Steenstraat, net over de brug. Hoe heet dat tegenwoordig? Nou, ik weet het even niet meer.

I-1: Weet u het nummer nog?

G: Dat is weleens veranderd, maar ik herinner me dat het 1b was op een goed moment. Uit mijn jeugd herinner ik me dat de singel weleens bevroor, dus wij speelden veel buiten want ja, dat deed je in die tijd. Je had geen duimpjesapparaatjes waar je de hele dag op zat. We gingen in de winter, herinner ik me, als het vroom, dat we van het talud bij molen De Valk naar beneden gleden over de sneeuw en zo bonk over de bevroren singel en we probeerden te schaatsen. Er was natuurlijk heel weinig verkeer, dus we speelden gewoon op de singel, want dat was asfalt. Daar kon je fijn hoepelen, tolleren en knikkeren. We deden ook spelletjes, die doen nu ouderwets aan, zangspelletjes in een kringetje. 'Maria zat op majesteit, majesteit' of 'Vinger in de roet wie er meedoet'. Wat volgens mij een scabreus liedje is. Ja, als je goed naar die tekst kijkt denk ik, nee, dat is niet netjes. Maar goed, dat wisten wij in die tijd niet. Ja, we deden gewoon veel kinderspelletjes op straat. Veel kinderen in de buurt hadden we niet. Ik had alleen de buurkinderen. Kinderen van wie de vader ouderling in de hervormde kerk was. Dat was heel streng. Op zondag mochten ze niet buiten spelen. Ja, het was natuurlijk nog in een heel sterk verzuilde periode zo na de oorlog. Verschrikkelijk. Als kind benauwde mij dat eigenlijk al. Ik herinner me dat we buiten speelden, toen was ik toch een jaar of acht, negen, tien hooguit. Dat er twee kindertjes van onze leeftijd langs kwamen en dat mijn buurmeisje zei: "Daar kan je niet mee spelen hoor, met die kinderen. Die zijn van de katholieke school". Ik denk dat daar al de kiem werd gelegd voor wat later mijn humanisme is geworden, zeg maar.

Het nest verder. Ja, als kind neem je dingen zoals ze komen. Maar als ik terugkijk, denk ik niet echt aan een leuke jeugd. Mijn vader was een allerliefste man. Dat was een reuze fijne man. Hij was garagechef bij het Motorhuis op de Morssingel. Mijn moeder, ik heb laatst wat foto's opgezocht nog. En toen zag ik een foto van mijn vader en de tranen sprongen in mijn ogen. Ja.

I-1: Vertel, wat emotioneerde u toen zo?

G: Nou, dat hij met mijn moeder was getrouwd. De man had beter verdiend. En mijn moeder was gewoon geen aardige vrouw. Voor niemand, voor helemaal niemand. Ook voor mijn vader niet. En dat heeft mij eigenlijk meer dwarsgezet dan de manier waarop zij met mij omging. Terwijl dat ook niet prettig was. Nou ja, altijd dreigen hè, naar mij als kind. Altijd dreigen. Toen ik nog niet kon lezen, toen had ze, de, ik zie hem nog zo hangen in de binnenkant van de kastdeur. Er was een brievenhanger en daar stond een envelop in en die was gericht aan, zei zij, aan het Lucifersgesticht. Daar gingen stoute kinderen naar toe en als je daar honger had en je vroeg om eten, dan kreeg je een lucifer. Als je speelgoed wou, dan kreeg je een lucifer en verder niks. En als ik dus stout was, ik weet niet hoe stout, dat herinner ik me dan niet. Maar als ik stout was, dan ging ze naar die kast en haalde ze die brief eruit en dan zei ze: "Als je weer stout bent dan ga ik hem posten". En dat is altijd zo geweest tot ongeveer mijn 21-ste. Altijd dreigen met dingen en ik heb me daar heel lang iets van aangetrokken. Ja, kijk, nu achteraf denk ik, ik had gewoon moeten zeggen: "Nou, post maar, leuk naar het gesticht!" (lacht hartelijk). Maar als kind, nou ja goed, het was niet echt een leuk gezin. Maar mijn vader, ja, ik was een nakomertje. Ik heb nog steeds twee zussen die tien en vijftien jaar ouder zijn dan ik. En daar tussenin zit een broer die overleden is inmiddels. Wat wou ik daar over zeggen?

I-2: Was uw moeder alleen tegen u zo lelijk? Of ook wel tegen de andere kinderen?

G: Ik heb het in het voorgesprek al verteld, wilt u dat nog eens horen? En dan houd ik daar liever over op. Mijn broer moest voor zijn militaire dienst, was een jongen, nog een jongetje van 18, moest naar Indië voor de zogenaamde politionele acties. Oftewel voor de koloniale oorlog en die kwam na een paar jaar ernstig gewond thuis. Hij was door een granaat getroffen, halfzijdig verlamd, schedelbasisfractuur. Nou, dat was al een beetje bijgetrokken toen die thuis kwam. Toen kon hij al weer redelijk lopen. Hij was afgekeurd voor werk, maar ja, het was niet het type om thuis te gaan zitten. Dus hij is, hij was zwaar dyslectisch, kon geen diploma's halen. Maar hij had twee rechterhanden en technisch inzicht, dus hij werkte bij een machinefabriek De Jong in Hazerswoude. En daar is hij gaan praten. Heeft gezegd: "Mag ik hier weer een half uur werken, kwartier, drie kwartier, wat ik aankan". Zo heeft hij dat dan weer opgebouwd. Nou, zijn inkomen was nou bijna nul, geld was er überhaupt niet. En zijn vriendin die dus drie jaar op hem gewacht had, daar is hij op een goed moment mee getrouwd. Die trok bij ons in. Want ja, er was woningnood. Inmiddels was hij al weer aardig op streek in zijn werk en toen kon hij via zijn werkgever een nieuwgebouwd huis in Hazerswoude krijgen. Dat was natuurlijk kaal, dat moest gestoffeerd worden, ingericht worden enzovoort. Ze hadden geen geld, maar waren natuurlijk zielsblij. Mijn ouders hadden een radio. Ze wilden een nieuwe kopen en ze hadden voor de oude radio een inruilprijs gekregen. En ik stond er bij dat mijn moeder tegen mijn vader zei: "We kunnen toch wel die prijs een beetje hoger zetten, wat meer voor kunnen krijgen?" Je eigen kind, die onder zulke moeilijke omstandigheden oplichten. Ik bedoel (diepe zucht). Nou ja, dat says it all. En ja, wat ik daarstraks even vergat, dat mijn vader heeft natuurlijk heel wat meegemaakt. Ik was een nakomertje, hij heeft mijn moeder heel lang mee gemaakt. Hij heeft geleerd, ik kan maar beter mijn mond houden, dus op dat moment zei hij niks. Maar ik weet zeker dat hij dit niet heeft laten gebeuren. Als mijn moeder het al zo geregeld had, dan zou hij achter haar om het hele bedrag teruggegeven hebben. Dat is toch wat je doet. Dat doe je toch? Je wilt toch geen geld van je kind? Nou ja, ik houd er over op.

I-1: Misschien kunt u iets vertellen over de sociaal-maatschappelijke status van het gezin. U kwam uit een net arbeidersgezin.

G: Ja, het was het nette arbeidersgezin. Waar denk ik de mores nog sterker was dan in de iets beter milieu. Want er moest altijd erg opgelet worden dat je correct was. Correct gekleed, tegen iedereen u zeggen, ja, gehoorzaam zijn, wat mij soms moeite kostte. (lacht)

I-1: Ja, de opvoeding was streng en hoe heeft u dat ervaren? Denkend aan de brief met de lucifers natuurlijk.

G: Ja, ik was een vrijbuiters. Ik was als kind, ik zag het aan de foto's die ik opzocht. (laat foto zien) Je ziet dat aan die oogjes al. Ik was een beetje anders dan anderen, denk ik toch.

I-1: U zei ook dat u weleens jaloers was op andere kinderen dat die buiten op straat mochten eten.

G: Ja dat waren kinderen waar wij niet mee speelden. Dat was een eindje verderop op de singel. Daar had je dan een rijtje, dat heb je nog trouwens, maar dat is nu allemaal opgeknapt en word nu op een andere manier bewoont. Zo'n rijtje lage huisjes, daar woonde een gezin waar ieder jaar een kindje bij kwam. Hoeveel ze er hadden, dat weet ik niet. Ik geloof dat ze ook weleens weggehaald werden. En die kinderen waren veel vrijer, want die mochten buiten eten bijvoorbeeld. Dat mochten wij absoluut niet. Ik herinner me, dat werd dan een bo met suiker genoemd. Een boterham met suiker en daar liepen ze mee op straat. En dat leek mij een vrijheid (lacht) die ik benijdde, niet de snottebellen en de vieze kleren, dat hoefde ik er nou niet bij, maar ik was toch wel een beetje jaloers.

I-1: Maar dat was absoluut not done, dat eten op straat?

G: Nee. Ik heb later, toen ik in Utrecht vaak vergaderde, dan kocht ik weleens een Italiaanse bol met kaas bij een bepaalde stand in Utrecht bij een Italiaan en die at je dan op straat op. Ik had altijd het gevoel: oei, dat mag eigenlijk niet! (lacht)

I-1: Was er genoeg geld in het gezin waar u vandaan kwam?

G: Er was genoeg geld om rond te komen; mijn moeder was heel erg zuinig. Mijn vader had eigenlijk altijd wel een dikke portemonnee, want die kreeg veel fooi. Het was een erg geliefde man en er werd hem nog weleens wat toegestopt.

I-1: En profiteerden jullie daarvan?

G: Nou ja, als er iets bijzonders uit te geven was, dan was dat er altijd.

I-1: Maar mocht u ook bijvoorbeeld op muziekles of op andere op sportverenigingen? Hoe zat dat?

G: Nou ja, dat is dan het eerste waar ik aan denk natuurlijk. Want ik wou zo verschrikkelijk graag pianoles en later balletles. Maar nee, dat mocht niet. En als ik dan mijn moeder, want mijn moeder ging over de dingen. Mijn vader heeft zich dus teruggetrokken, omdat hij wist bij het minste geringste kwam er ruzie en dat kon wel weken duren voordat mijn moeder weer een beetje bijtrok. Dus hij bemoeide zich dus eigenlijk nergens mee. Mijn moeder maakte overal de diensten over uit. Dus ook over dit geval. Nee en waarom niet? Omdat ik het zeg. En ik weet zeker dat er genoeg geld was om een tweedehands piano te kopen en mij lessen te geven. Maar ze was niet muzikaal; mijn vader wel, maar ja, die kwam ook niet aan zijn trekken wat dat betreft. Maar dat gepingel in huis dat wou ze niet. Maar dan ging ik naar de burens. Daar hadden ze wel een piano en niemand had daar les en daar speelde ik voor mezelf. Dan genoot ik op die piano. Totdat een keer toen ik begon, daar één van de kinderen kwam zeggen: "Wil je er mee ophouden, mijn moeder heeft hoofdpijn". Dus die kregen er ook genoeg van.

I-1: Even nog iets anders. Omdat er toch genoeg geld was, hoe werden vakanties doorgebracht?

G: We gingen eigenlijk nooit op vakantie. Ik kan me maar één vakantie herinneren. Dat was dat mijn ouders een huis gehuurd hadden in de Voorstraat in Katwijk. De eigenaars van dat huisje woonden in de schuur, in een kleine achtertuin die was niet groter dan hier. Daar woonden de familie in met de kinderen.

I-1: Gedurende de tijd dat jullie van het huis gebruik maakte?

G: Ja, die hadden extra inkomen uit de verhuur van dat huis. Dat was één week, zover ik me herinner. Verder gingen we nooit met vakantie.

I-1: Hadden jullie bijvoorbeeld hulp in de huishouding?

G: Nou, ik heb dat zelf niet meegemaakt. Maar er gaat een familieverhaal dat mijn moeder had op een goed moment hulp en ze hield natuurlijk dus niet van rangen en standen. Dat doe ik trouwens ook niet. Zij noemde haar gewoon bij haar voornaam en toen bleef die mevrouw een keer eten en ze had haar zoontje meegebracht. Ik weet niet hoe oud hij was, hij was klein. Goed, en die noemde haar tante Els, mijn moeder dus, die heette Els. Goed ze gingen aan tafel, mijn moeder zette de schalen op tafel waarop dat jongetje geschokt vroeg: "Tante Els, heb u dan geen pannen?" Heerlijk! Ja, het was dus een rood gezin.

Er waren maar twee radiozenders in die tijd, de VARA-kant en de conventionele kant denk ik. Ik weet niet meer precies hoe de verdeling was. In ieder geval de VARA-kant stond altijd aan en als toevallig de andere kant aan stond, zoals dat genoemd werd, dan werd het teruggezet. En ik herinner me dus

heel goed dat elke ochtend om 8 uur begon de VARA met het kraaien van de haan en dan de strijdlieken. “Komt socialisten, sluit de rijen” en het “Morgenrood”. Hele mooie melodie is dat, Morgenrood. En dat heb ik nog steeds in mijn hoofd, die heb ik zo vaak gehoord.

I-1: Ja bijzonder. Iets heel anders, bijvoorbeeld zwemmen. Is u dat geleerd in die tijd?

G: Ja, ik ging naar een zwemclub. Mijn buurmeisje ook. En daar hebben we denk ik leren zwemmen. Heel precies de zwemles herinner ik mij niet, behalve de ijzeren haak. Net zoals in de film van Haanstra. De juf stond met een ijzeren haak en die kon je pakken als je bijna verzoop.

I-1: Weet u nog in welk zwembad dat was?

G: Dat was in De Overdekte, met hoofdletter D. (moet hierom erg lachen)

I-1: Ging u daar zelf naar toe?

I-2: Waar was dat?

G: De Overdekte was oorspronkelijk een kerk aan het eind van de Haarlemmerstraat; dat was omgebouwd tot zwembad. Daar gingen we naar toe met de gele tram, althans we kregen twee dubbeltjes voor heen en voor terug. Maar voor één dubbeltje kon je twee grote zoute droppen kopen. Van die grote en als je daarop sabbelde, dan kon je daar heel lang mee doen. Ja, die gingen we die anderhalve kilometer lopen, want dan hadden we twee zoute droppen. Heel slim.

I-1: Ik heb nog een vraag over uw ouderlijk huis, over uw vader. Die was garagechef aan de Morssingel, zei u. U heeft ons een anekdote toegestuurd over dat hij levensmiddelen kreeg twee keer per jaar en dat dat abrupt eindigde. Kunt u daar wat over vertellen?

G: Ja, dat had natuurlijk weer te maken met het gedrag van mijn moeder. Hij kreeg altijd, dat werd thuisbezorgd, in de zomer een doos met flessen limonade en in de winter een doos met blikken groenten en fruit. Dat was van de conservenfabriek van Van Nieuwenhuizen [zonder Van] aan de Morsweg. Was een klant van het Motorhuis. En zoals gezegd, de mensen mochten mijn vader en gaven hem weleens wat extra's en zo. Toen bestond de fabriek een bepaald aantal jaren, ik weet niet hoeveel, maar er was een receptie. Mijn vader heeft helaas mijn moeder meegenomen naar de receptie.

I-1: Er was een receptie van Van Nieuwenhuizen?

G: Nou goed, zij zijn aan de beurt om een hand te geven en mijn moeder geeft Van Nieuwenhuizen een hand en zegt: “Maar u bent wel groot geworden over de rugen van de arbeiders”. En toen stopten de dozen limonade.

I-1: Dat zal uw vader niet gewaardeerd hebben.

G: Ik denk dat hij zich kapot geschaamd heeft. Dat was verschrikkelijk!

I-1: Hadden jullie bijvoorbeeld zelf een auto? Want uw vader werkte bij het Motorhuis.

G: Ja.

I-1: Wanneer was dat, wanneer kwam er een auto?

G: Toen ik klein was niet. Ik was nog wel thuis toen de eerste auto kwam. Ik denk dat ik een jaar of zestien was toen hij zijn eerste auto kocht. Dat was een Traction Avant. Hij werkte dus bij de Ford, maar dit was een Citroën. Had hij hem maar bewaard!

I-1: U was net zestien, dus net na de Tweede Wereldoorlog?

G: Ja, een tijd daarna. Maar daarvoor reden we ook weleens in auto's, want na de oorlog moesten die auto's die destijds gemaakt werden ingereden worden. Dan mocht je nog niet zo hard en zo. En mijn vader moest dan vaak op zondag een auto inrijden die verkocht was bij het Motorhuis. Die ging hij dan op een zondag inrijden. En dan moest ik dus achterin mee naar de bloeiende Betuwe of naar iets anders dat me absoluut niet interesseerde. Dan moest ik de hele zondag achterin die auto zitten.

I-2: Ging u dan alleen of ook nog andere kinderen en uw moeder?

G: Nee, ik was altijd alleen.

I-2: Uw vader dacht misschien u daar een plezier mee te doen. Samen op stap.

G: Ja, dat denk ik ja.

I-2: Terwijl u eigenlijk liever thuis was gebleven?

G: Nou, ik wou iets doen! (lacht hard)

I-1: Naast u woonde een ouderling zei u. Speelde het geloof een kwestie bij jullie in huis? Zo ja, wat dan?

G: Het was geen kwestie. Mijn vaders vader was ouderling in de kerk en hij vertelde daar zelf over dat hij als kind met vriendjes, ze moesten natuurlijk twee keer naar de kerk op zondag. Dan gingen ze de kerk in, dan keken ze welke psalmen er gezongen werden en dan gingen ze er weer uit. En dan werden ze overhoord: welke psalmen zijn er gezongen? Mijn vader is waarschijnlijk wat overvoerd. Mijn moeder kwam niet uit een religieus gezin, dus daar werd verder geen aandacht aan besteed. Behalve dat mijn vader er aan over had gehouden was antipapisme. En twee van zijn kinderen, ik dus niet, trouwden met een katholiek en werden zelf ook katholiek. En dat vond hij niet leuk.

I-1: Kunt u vertellen waar dat antipapisme vandaan kwam?

G: Dat kwam uit zijn opvoeding natuurlijk. Katholieken moest je niet vertrouwen! Maar goed, ik speelde nog buiten. Ik moet nog heel jong geweest zijn, een jaar of zes, toen mijn buurmeisje zei: "Ga je mee zingen voor de nieuwe dominee?" Dat was voor mij een woord, niet een zin, maar een woord, zingen voor de dominee. Ik wist niet wat een dominee was, laat staan dat ik mij iets kon voorstellen voor bij het zingen voor de dominee. Maar het leek mij ontzettend leuk, dus ik zei tegen mijn moeder: "Mag ik zingen voor de nieuwe dominee?" En het mocht. Dat is gebeurd, ik herinner me er eigenlijk niets van. Ik ben automatisch toen in de zondagsschool beland en ik vond dat best leuk. De verhalen waren mooi en ik begon ook een beetje in God te geloven. Alleen, wat mij wat zorgen baarde was dat we moesten bidden voor een nieuw hartje. Kijk, nu begrijp ik het best, maar destijds dacht ik: volgens mij mankeert er niks aan mijn hartje. Maar ja, je wist het maar nooit. (lacht) Nou, wat ik er ook leuk aan vond, we kregen altijd strookjes mee met versjes. Dat heette ook versjes. Later, toen ik ook wel met onze zoon in christelijke kringen terecht kwam, werd ook over versjes gesproken. Dan wist je waarover het ging. Dat waren vier- of zesregelige tekstjes die je uit je hoofd moest leren. En dat deed ik graag. Want ik leerde het halve *Boek voor de jeugd* uit mijn hoofd, dat vond ik leuk. Als je ze dat dan foutloos opgezegd had, dan kreeg je een mooi klein religieus gekleurd plaatje. Prachtig vond ik dat. Maar het probleem was, als je er tien had dan moest je ze inruilen voor een groter plaatje. Ja, dat was zo na de oorlog, er was natuurlijk helemaal niks. Dat begrijp ik nu ook wel. Maar daar was ik erg bedroefd over. Ik wil ze eigenlijk nog steeds terug.

I-2: Waar was die zondagschool?

G: Geen idee. Nou, later ben ik nog naar catechisatie gegaan en naar een jeugdkerk. En toen ik een ontluikende tiener werd die ging nadenken over de existentiële dingen van het leven, toen dacht ik: het lijkt mij zeer onwaarschijnlijk dat er een God is die het leven bestuurt enzovoort. De theepot en het heelal.

I-1: Nu een iets materialistischer onderwerp, kleding. U heeft in het voorgesprek en in het stuk dat u geschreven heeft iets geschreven over dat u dolgraag een jekker wilde hebben. Kunt u daar iets over zeggen?

G: Ja, het begon natuurlijk al eerder hè? Als u dat nog wil, dat is aardiger, dat is uit vroegere herinnering. Er was natuurlijk niks in de oorlog. En mijn moeder kon heel erg goed breien. Die breide dan, niet alleen voor mij, ik weet het van een kennisje ook, die heeft dat ook ondergaan. Er werden zwempakjes gebreid, want die waren niet in de handel. Die kon je niet krijgen. En kinderen groeiden natuurlijk, dus op een goed moment had je natuurlijk niks meer. Maar die gebreide zwempakjes, die zaten prima als ze droog waren. Maar als ze nat waren dan hingen ze zo op je knieën. Dat was verschrikkelijk. En toen kwamen na de oorlog de eerste Tweka-badpakjes in de handel. En ik kreeg een rood wollen Tweka-badpakje. Nou, daar was ik zielsblij mee!

I-2: Ook van wol was het?

G: Ja, een wollen pakje, maar die bleven goed in model. Kijk, het was geen breisel natuurlijk. Het was stevig, zoiets als dit. (wijst tricot vest aan dat ze aan heeft) En de ribbels. Mijn moeder breide onderbroekjes, dat hoorde ik ook wel van anderen hoor, dat waren broekjes van stevig katoen. Had ze nou maar aan de binnenkant averechts gebreid, maar nee, dat waren dus stevige ribbels. En daar zat je dan, op school uren op tweepersoons houten bankjes. Van die banken met inktpotjes. Daar zitten vond ik natuurlijk toch al heel erg lang en dan zat je ook nog op die ribbels die in de huid van je billen en dat ging dan jeuken. Oh, het was allemaal zo moeilijk. Ik herinner me wel, dat die inktpot, die mocht je er alleen uit halen als je schrijfwerk moest doen. Maar in die inktpot, als je nou met je kroontjespen een beetje in zat te wroeten en dan kon je er nog wel een rommeltje uithalen en dan kon je zeggen: "Juf, ik heb een klodder aan mijn pen". En dan mocht je opstaan om die klodder in de prullenbak te gooien. Dan had je even gelopen. Ik heb mij ontzettend verveeld op school.

I-1: Maar nog even naar de kleding. Straks komen we op de school. U wilde ook graag een hippe jas en hippe kleren toen u ging opgroeien.

G: Ja, ook in die tijd was er nog heel weinig. Er was ook geen speciale jeugdkleding zoals je dat tegenwoordig hebt. Je droeg kleine maten, maar dat onderscheidde zich niet zoveel van volwassen kleding. Maar wat er wel op een goed moment kwam waren de joppers. Dat waren donkerblauwe of zwarte. Lekker dikke stof was dat. Waren jassen met een rits of houtje touwtje, al of niet met capuchon. En lange broeken voor meisjes. Dat was ook maar één soort, donkerblauwe lange broek met rechte pijpen. Maar ja, ik kreeg die dus niet. Ik droeg 's winters een rok met daaronder een trainingsbroek. En dat waren van die aardappelzakken, zeg maar, van die wijde dingen en een loden jas. Van een goede kwaliteit, want die was lekker warm. Maar het was natuurlijk geen gezicht. En ik voelde me daar doodongelukkig onder. Nou, en toen op een verjaardag, ik denk dat ik 13 of 14 werd, toen kwam ik beneden en mijn moeder zei: je verjaardagscadeau hangt boven in de kast. We hadden een bovengang met een kledingkast. Ik ging er naar toe en vond een jopper met een rits. Ik heb daar echt gehuild, zo blij was ik. Maar je kon er zo doorheen kijken. Hij was zo dun, zo dun. Ik denk dat het een koopje geweest is. Bovendien, daar heb ik altijd onder geleden, ik ben 1 februari jarig en dat was altijd de uitverkoop. Dus ik kreeg vaak uitverkoopjes. Ik denk dat het dat ook is geweest. Ik heb het er koud in gehad! De wind blies er dwars doorheen! Maar ik liet het wel uit mijn hoofd om er iets over te zeggen. Want dan had ze gezegd: je moet die lelijke jas weer aan. Ik had geen andere jas gekregen, dat weet ik zeker. (diepe zucht)

I-1: Ja, want koud was het ook in huis. Kunt u daar iets over zeggen?

G: Ja, koud was het, ontzettend! Wij hadden natuurlijk een merkwaardig huis. Dat kan je dan niet zien als ik het op papier uitleg, maar het was een bovenhuis. Beneden was het Motorhuis toen wij er woonden. Ik weet niet wat er was toen het huis gebouwd is, maar dat was vóór de elektrische verlichting.

I-1: Even voor de helderheid. Was het Motorhuis niet aan de Morssingel?

G: Ook, daar waren de garage en de werkplaats en aan de Rijnsburgersingel-kant, daar waren showrooms.

I-1: Dus jullie woonden boven de showroom?

G: Ja, dus wat daar oorspronkelijk ingezeten heeft, dat weet ik niet, maar ze hadden een natuurlijk bovenlicht gemaakt. Die showroom was vrij hoog en dan had je hier een stuk glas, dat liep een beetje schuin, gewapend glas. Daaromheen was ons huis gebouwd.

I-1: Een binnenplaats, een soort lichtkoker?

G: Ja, een lichtkoker, maar wel heel groot. Het was een eensteensbouw, je had aan alle kanten, hier zat een buurhuis, denk ik, aan vast. Maar verder stond het ook los, hier een klein huisje ernaast. Het waren allemaal eensteensbouwmuren, het vloor in huis net zoals het buiten vloor. Ik kreeg wel in de winter een kruik mee, zo'n jeneverkruik, een stenen kruik in een sok. Maar vaak als het vloor dan waren de dekens aan het voeteneind vastgevroren.

I-1: Daar was waarschijnlijk maar één kachel?

G: Er was een kachel in de huiskamer en we hadden een grote woonkeuken, maar daar werd niet in gewoond. En er was een bijkeukentje, daar wisten we ons. We hadden geen douche of zo. We gingen één keer per week naar het badhuis in de Van der Werfstraat, zo die kant. Verder waste je je in de bijkeuken. Daar had je niet alleen de vatenkwast liggen, zo'n ding met katoenen slierten, maar ook de washandjes. Maar die lagen daar bevroren, die moest je eerst ontdooien voordat je je kon wassen. Later hebben mijn ouders in die grote woonkeuken hebben ze een douche laten maken.

I-1: Nog even voor de pauze wil ik even een sprongetje maken naar de Tweede Wereldoorlog. Daar heeft u ook nog een aantal herinneringen aan. Laten we beginnen met de heftigste, het bombardement.

G: Ja, dat is heftig geweest. Ik was geen angstig kind, ik ben nooit bang geweest. Ik ben überhaupt niet zo gauw bang. Maar ik kan me geen angst herinneren. Er waren verschillende strategieën bij luchtalarm. In de showroom beneden daar was als je bij ons naar binnenkwam de trap naar boven. Maar je had ook een deurtje naar links, zo kon je ook de showroom binnen komen. Daar stonden aanvankelijk, ik weet het natuurlijk niet heel precies, auto's en als er luchtalarm was gingen we in een van die auto's zitten. Omdat je wist, nou ja, dan heb je een sterk dak boven je hoofd. Of die auto's later weg waren, dat vermoed ik. In ieder geval was toen de policy: ga maar zo hoog mogelijk in je huis staan, want als het dan instort, dan kunnen ze er misschien nog bij om je eruit te halen. Wij stonden op de bovengang toen het bombardement van de Engelsen bedoeld op de doorgang van de V2's over de spoorlijn daar was. Maar ja, of de wind verkeerd stond of dat ze dachten dat aan deze kant het ziekenhuis lag, ik weet niet wat het geweest is, dat ze niet zo goed konden mikken in die tijd, maar er is geen bom op het station terecht gekomen, maar alles in de Stationsbuurt tot aan, nou ja, ons huis. Ik herinner me, het huis schudde zo dat we ons evenwicht verloren, maar het huis had niks. Alles was heel; zelfs de ruiten waren heel. Het was zo flexibel. En wij kwamen naar beneden en ik

herinner me dat mijn moeder verheugd iets van een hoerakreet slaakte. Want aan de overkant had je Amicitia, door de Duitsers bezet. In de achtertuin, waar wij op keken, daar hadden de Duitsers een schuilkelder en daar was een voltreffer op gevallen. Dat beviel mijn moeder zeer. Maar toen zag ze ook dat schuin aan de overkant op de Steenstraat was ten eerste de voorkant van Volkenkunde gebombardeerd was, maar ook de hoek. Daarnaast, en dat is de hoek van de Steenstraat en de 1^e Binnenvestgracht, die had ook een voltreffer gekregen. En daarover riep ze met een schreeuw die ik me nog kan herinneren: "Peter Verhoef zit in elkaar!" Peter Verhoef was een slager en die was natuurlijk gewoon weg. Daar is waar nu dat afgrijselijke flatgebouw gebouwd is, ik vermoed in de jaren '50 of zo. Dat ziet er niet uit. Ja, dus ik ben de oorlog. We zijn ook nog geëvacueerd, niet zo lang, want er lag een blindganger op de hoek. We zijn nog wezen kijken als kind. Dat ding zien liggen, een bom. We zijn toen geëvacueerd omdat die bom natuurlijk weggehaald moest worden. Onschadelijk gemaakt moest worden. Verder herinner ik me alleen een paar grappige dingen eigenlijk. De eerste, we hadden één wc in huis en ik was daar en toen moest mijn broer, grote broer. Ik hield van een beetje plagen, een beetje gedoe. Onze jongste zoon heeft dat ook en dan zei ik altijd tegen mijn man: hij lijkt precies op jou. Hij was altijd een keurige meneer, maar ik herken dat heel goed, dus ik bleef zitten. Ik kwam er niet af. Totdat mijn moeder kwam, ja, dan kwam je er wel van af. Dus mijn broer deed zijn plasje en toen moest ik voor straf weer terug. Ja, toen was het niet meer leuk. Als je op de bril klom kon je door het raampje kijken, maar ja, daar gebeurde ook niks, dat was vervelend. Toen ging het luchtalarm, dus ik dacht: ha, ha, ik mag eraf. Angst had ik gewoon niet. Ik zit meteen na te denken over wat ik later heb gedaan als volwassene, ik was eigenlijk nooit bang, maar goed, dit terzijde.

Toen de oorlog afgelopen was, toen trokken de Duitsers met vrachtwagens weg. Ze kwamen vanaf de Steenstraat de Stationsweg op en ik stond met mijn moeder voor het raam en m'n moeder zei: "Dat zijn geen mensen die daar in zitten". En toen dacht ik: ja, wacht even. Van de Stationsweg af, dat moet nog wel gaan, maar als ze bij de overweg komen, er zit een bocht in de weg, hoe moet dat dan als er geen mensen in zitten? Overigens las ik al googelend dat bij een historische beschrijving van het één of ander stond dat er gebombardeerd werd met de bedoeling dat het op het viaduct van het station kwam. Maar er was helemaal geen viaduct. Er was gewoon een overweg, er was een hele hoge voetgangerstrap. Over het spoor kon je lopen, maar er was geen viaduct.

I-1: Het viaduct is pas na de oorlog gekomen. Wat natuurlijk ook altijd pregnant is in de oorlog is de voedselvoorziening. Kunt u daar wat over vertellen? Werd er honger geleden? Hoe kwam het gezin door de oorlog?

G: Ja, ik kan mij geen honger herinneren, maar ik kan me nog wel de smaak van bloembollen herinneren. Zo'n weeïge zoete smaak. Die hebben we gegeten. Dus er moet groot voedselgebrek zijn geweest, anders deed je dat niet. Mijn vader ging op de fiets naar de omliggende dorpen en daar ging hij naar boeren die hij kende omdat zij voor de markt en het onderhoud, stalling en weet ik wat, nieuwe auto's kopen en zo, bij het Motorhuis kwamen. Ja, die mochten hem ook. Hij kreeg daar altijd eten, maar ze lieten hem nooit gaan voordat hij zelf ook wat gegeten had. Dus hij kwam een beetje aan. Dus dachten mensen in de omgeving dat hij hongerodeem had omdat hij opzwol, zeg maar. Maar dat was het niet, hij werd gewoon goed verwend.

I-1: En u heeft ook nog een herinnering van het strand direct na de oorlog? Dat het strand nog niet was opgeruimd en dat u er als kind speelde?

G: Ja, wij gingen af en toe naar het strand naar Katwijk of Noordwijk met de grote blauwe tram. Maar naar Katwijk denk ik vaak op de fiets. Ik achterop de fiets en ja, daar lagen nog mijnen. Ik was toen nog niet zo groot nog, dus voor mijn gevoel waren het zulke grote dingen, wat niet zo kan zijn, met metalen punten erop. En dat vonden we interessante dingen en gingen met onze metalen scheppen

erop slaan. Maar dat mocht niet, gek hè? Maar wat ik mij nog meer herinner, wat steviger in mijn geheugen zit, is die blauwe tram. De grote blauwe tram. Je kon hier, we woonden natuurlijk op de Rijnsburgersingel, de halte was niet zo ver weg, kon je opstappen. Die had een eindpunt in Noordwijk vlakbij zee. Nou, daar gingen we dan naar toe. Bijna niemand had een auto, iedereen ging op de fiets of ging met de tram. Op de terugweg, dat herinner ik mij nog zo goed, want dan was je moe en warm. Die trams waren overvol. Je stond werkelijk opgepakt in die tram. We hadden in die tijd een ijzeren schep en een ijzer emmertje en in het gedrang schuurden die tegen mijn verbrande beentjes aan. Ik was blij als ik weer thuis was. En in mijn herinnering kookte mijn moeder altijd, wat natuurlijk niet zo is, maar dat is mijn herinnering, altijd bloemkool. En dat werd 20 minuten gekookt, dus in die warme dagen dan rook het huis helemaal ook nog eens naar bloemkool. Ik eet nooit bloemkool.

I-1: Nog even een sprongetje terug maken, dan gaan we pauze houden. Dan hebben we het onderwerp oorlog ook mooi afgebakend. U schrijft ook dat u een herinnering heeft dat uw vader zachtboard ging halen om te stoken en dat daar ook een angstig moment bij zat. Kunt u dat vertellen?

G: Ik denk dat je wel kunt zeggen dat dat levensbedreigend is geweest. Er werden mensen voor minder doodgeschoten door de Duitsers. Mijn vader had een andere baan in de oorlogstijd in de buurt ergens, ik weet niet precies wat hij deed. Want het Motorhuis was bezet door de Duitsers. Mijn vader had waarschijnlijk nog een sleutel van de garage, dat kan eigenlijk niet anders en hij wist dat daar zachtboardplaten stonden, daar in de garage. Ja, dat was mooi materiaal om te stoken in het potkacheltje. Iedereen had toen in de oorlog een klein potkacheltje. In het donker gingen mijn vader en broer daar platen halen en die werden bij ons op de bovengang geparkeerd. En ik herinner me nog dat de groten die platen in stukken moesten scheuren en ik moest dan de zak ophouden. Mijn handen waren nog te klein om die stukken af te scheuren. Dat werd dan gestookt. En op een avond waren ze weer platen gaan halen, maar ze hadden zich niet gerealiseerd dat het had gesneeuwd en dat ze een heel spoor hadden achtergelaten. 's Ochtends heel vroeg, iedereen sliep nog, werd er gebeld en mijn vader ging opendoen. Dat was een kennis en die had gezien dat er tussen de garage en onze voordeur daar liep een spoor voetstappen, maar ook allemaal vezeltjes van die zachtboardplaten. Hij was net op tijd. Toen hebben ze dat op één of andere manier weggewerkt, ik weet niet hoe ze dat zo snel hebben kunnen doen.

I-2: Die kennis was dus net op tijd!

G: Ja, dat is gelukkig goed afgelopen, want ja, kun je je voorstellen!

I-1: De angst was groot?

G: Ja, ja.

I-1: We gaan even pauzeren.

I-1: Na de oorlog, u triggerde mij met de opmerking dat uw broer zwaargewond thuis kwam. Kunt u zich nog herinneren dat er hulp kwam van buitenaf? Was het gewoon ieder voor zich of ontving hij nog hulp of bijstand van het leger of van de overheid? Kunt u daar iets over zeggen misschien?

G: Dat was heel bizar. Ten eerste was het zo toen hij nog in Indië was, hij was soldaat der 1ste klasse, heette dat geloof ik, en stond dus op de nominatie om korporaal te worden. En toen raakte hij gewond en toen hebben ze dat teruggedraaid. Toen kwam hij naar Nederland, toen heeft hij een medaille in de Militaire Willemsorde gekregen, vanwege iets bijzonders wat hij daar gedaan had. Maar hulp, nazorg: nul, helemaal nul. Afgekeurd en dat was dat.

I-1: Vonden jullie dat destijds normaal, of, hoe werd dat gedragen?

G: Ik was natuurlijk nog te jong om daar gevoelens bij te hebben. Ja, dat was nou eenmaal zo. Mijn vader die vond het natuurlijk heel verschrikkelijk. Die heeft toen via één van zijn klanten nog zijn best gedaan om voor hem iets van de grond te krijgen. Hij heeft toen tegen mijn broer gezegd: als je contact met hem opneemt, dan kun je misschien een uitkering aanvragen van het leger of zo. En dat wou hij niet. Hij wou er niks meer mee te maken hebben.

I-1: Was hij verbitterd? Weet u dat nog?

G: Ik kan me niet herinneren dat er over gesproken werd, eigenlijk. Het moet verschrikkelijk geweest zijn. Als je met zulke ervaringen thuiskomt en je komt dan weer in zo'n gezin waar ze geen idee hebben. Hij heeft wel altijd zijn draaginsigne van de Willemsorde wel gedragen, dat wel. En hij heeft één keer gezegd dat hij nog weleens naar Indonesië zou willen gaan omdat het zo'n prachtig land was, maar dat hij dat niet zou kunnen verdragen, gezien zijn herinneringen. Hij heeft natuurlijk vreselijke dingen meegemaakt.

I-1: Exact. Oké, dan houden we het hierbij. Maar goed, u heeft het als klein kind wel gezien. Het gebeurde in uw ouderlijk huis, vandaar dat ik dat nog wel even wilde vragen aan u. Ik maak een sprongetje naar uw schooltijd. De lagere school, waar was dat, waar ging u naar toe?

G: Op de hoek van de Rijnsburgersingel en het Schuttersveld. Dat toen nog een open veld was waar je heerlijk kon spelen. En ik heb het nagekeken, de één zegt dat het Rijnsburgersingelschool heette en de ander Schuttersveldschool. In mijn herinnering heette het Rijnsburgersingelschool. Ik had de eerste klas overgeslagen, want ik kon al lezen en rekenen. Nou ja, dat was nou niet zo moeilijk. Ik herinner mij juffrouw Meijer van de tweede klas. We moesten voordat we de school in gingen of eruit gingen in rijen van twee staan en juffrouw Meijer klapte dan in haar handen en dan liep je in de maat. Zo ging dat in die tijd. Ik moest daar ook leren handwerken. Nou, heb ik dat soort dingen gemaakt (wijst op wandkleed), maar breien, dat was toch wel wat anders. Na de oorlog was er natuurlijk niks, dus ik moest leren breien. Op vrij dikke houten pennen met katoenen draden. Het katoen werd al snel doorweekt van mijn zweethanden, dat was verschrikkelijk. En dan moest je ook leren borduren en er was natuurlijk ook erg weinig. Juffrouw Meijer koos dan de kleurtjes uit en dan moest je, ik herinner mij nog, ik had een rood randje en toen moest ik van haar een geel randje. Ik vond dat zo lelijk. Ik vind het nog steeds lelijk rood met geel. Ik vond blauw met groen mooier, dat kan je wel zien. (wijst op vitrinekast) Maar dat mocht niet, want dat vloekte, zei men. Maar ja, oké, dat waren kleine verdrietjes op die school en ik, ja, ik verveelde mij rot. Moesten we leren lezen en ik had natuurlijk al het hele boekje uit. Dan moest je weer opnieuw.

I-1: En u heeft in het voorgesprek heeft u gewag gemaakt van twee mooie anekdotes die zich afspeelden op uw lagere school. De eerste zoals men toen noemde de neger aantrede deed. Kunt u daarover iets vertellen?

G: Ja, ik heb warme herinneren aan de neger. Ik vind het jammer dat het woord niet meer gebruikt mag worden. Dat heb je natuurlijk overal mee, hè? Verstandelijk gehandicapten heetten vroeger ook anders totdat het een lading krijgt; dan moet het weer veranderen. Alloctonen mag niet meer, maar het probleem blijft hetzelfde; waarom zou je dat taalkundig aanpakken? Daar zit het probleem. Maar goed, de neger. Ik denk dat hij uit Suriname kwam. We kenden natuurlijk helemaal geen gekleurde mensen, die waren er gewoon niet. Nederland was wit. Leiden was wit. We zongen op school "Wien Nederlands bloed door d' aderen stroomt van vreemde smetten vrij". En daar kwam de neger, die kwam vertellen over wat ik dan noem: negerschap, iets over de cultuur van zwarte mensen. Ik denk dus in Suriname, één van de dingen die hij vroeg was: wat denken jullie dat wij voor kleur bloed hebben? Wij dachten: geen rood, anders vraagt hij dat niet. Het moet dus wat bijzonders zijn. We riepen geel en groen. Bleek het gewoon rood, dat was wel enigszins een teleurstelling. Goed, het was middagpauze, hij liep over het schoolplein naar buiten. Er waren grote jongens, ik zat in de tweede

klas. Het waren grote jongens uit de hogere klassen die liepen achter hem aan te joelen. En ik werd daar zo boos over en toen heb ik gezegd dat ze daar mee moesten ophouden. Nou, kennelijk heeft de neger dat gezien, want na de middagboterham liep ik terug naar school en kwam ik hem tegen. Hij liep de andere kant uit. Ik keek hem wat verlegen aan en hij pakt mijn hand in het voorbijgaan en geeft mij dus een hand. Hij loopt door en kijkt om, ik keek ook en ik voelde me de koningin. Die schooljaren, die waren je nam het zoals het ging. Ik weet wel dat ik altijd talig was al. We moesten een keer een liedje uit ons hoofd leren, maar volgens mij klopte dat niet. De tijden klopten niet. Het ene couplet was het verleden tijd, het volgende was tegenwoordige tijd. Dus ik: "Meneer, het klopt niet". Ik herinner mij zijn antwoord nog: "Oh, dat is echt weer wat voor jou".

I-1: U was een bijdehand meisje. En dat uitte zich ook in dat u de regie mocht nemen voor een afscheidsavond. Kunt u daar iets over zeggen?

G: Ik weet niet hoe dat bepaald is, wie die regie ging nemen, maar in ieder geval hadden wij wel een heel liberale hoofd van de lagere school, meneer Jansen. Er was een afscheidsavond en ik was elf. Wij mochten zelf als klas een afscheidsavond organiseren met toneelstukjes, met ja, weet ik wat. Ja, ik vrees dat ik dat gecoördineerd heb en gearrangeerd en dat ik meegedaan heb. Vreselijk! Ik kan me nog wel herinneren, we repeteerden dan niet bij ons thuis, wat het handigst geweest zou zijn dichtbij school. Maar op één of andere manier kon dat dan niet bij ons of ik wilde dat liever niet. Nou ja, dat weet ik ook niet meer. Maar dat ik een keer even naar huis kwam en door zou gaan naar vrij ver weg naar kinderen om te repeteren en dat er thuis eerst een afwas van de lunch gedaan moest worden. Dan mocht ik pas weg.

I-1: Strengere normen. Uw moeder, wat vond zij wat u moest worden? Wat voor ideeën had ze? De lagere school liep ten einde....

G: Ik wilde heel erg graag naar de hbs, maar dat mocht niet. Dat was niet nodig en ik denk dat daar ook, en dat weet ik wel zeker, heeft meegespeeld het feit dat ik dan in contact zou komen met kinderen uit een beter milieu. En dan was ze bang dat ik mij zou schamen voor mijn milieu. Wat ik nooit gedaan hebt. Want uiteindelijk ben ik natuurlijk ook in heel andere kringen terechtgekomen. Ik heb mij nooit geschaamd voor het niveau, voor het arbeidersgezin, maar wel voor mijn moeders gedrag. Daar heb ik mij wel voor geschaamd. Maar goed, dat nee hoefde dus niet.

I-2: Mag ik daar nog even op inspelen? Kwamen er wel eens meisjes bij u thuis spelen? Of u halen om naar school te gaan? En hoe was dan het gedrag naar die kinderen toe?

G: Nou, eigenlijk alleen de buurkinderen speelden bij ons. Het buurjongetje mocht niet meer toen we twaalf waren, waarom begreep ik niet. Maar toen mocht Kees niet meer bij ons thuis komen.

I-2: Was ze ook onaardig tegen andere kinderen of deed ze zich mooier, liever, voor?

G: Nee, ze deed zich niet anders voor, maar er speelden eigenlijk geen kinderen bij ons thuis, behalve die kinderen, nee. Ik moest naar de mulo. Nou ja, dan maar naar de mulo.

I-1: Welke mulo was dat?

G: Dat was Pieterskerkgracht heet het daar geloof ik nog dat stukje, naast de Pieterskerk.

I-1: Pieterskerkplein misschien, was het aan een plein?

G: Nou nee, aan de gracht. Je hebt daar Ars Aemula Naturae. Dat heet Pieterskerkgracht. En dan had je steentjes, het tweede stuk naar de kerk toe [Pieterskerkstraat], op de hoek daar stond die school.

I-1: Hoe was dat?

G: Voor de talen was het niet zo'n slechte school. Ik denk dat er behoorlijk taalonderwijs gegeven werd. Maar het was een kwestie van dingen uit je hoofd leren en overhoord worden. Maar iets van discussies, waar ik zo behoefte aan had om dat hoofd een beetje te vullen met kennis en met cultuur, dat was daar ook niet.

I-1: Een strenge school?

G: Ja, ik kreeg nog weleens strafwerk en dat heb ik ook weleens geruild tegen opstellen.

I-1: U schrijft ook dat u zich weleens in de pauzes probeerde los te weken om even stiekem naar V&D te gaan. Kunt u daar iets over vertellen?

G: Ja, in de pauze gingen we naar het Pieterskerkplein en daar werd je geacht heen en weer te wandelen en de leerkrachten liepen daar ook. En wat we dan weleens deden dat was de Kloksteeg inschieten met een paar meisjes en dan kon je op een holletje zo ongeveer naar V&D. Kon je daar even rondlopen en dan weer terug. En als je dan geld had, wat we niet altijd hadden, dan kon je daar een Haagse punt kopen. Dat was een soort koek van samengeperste koekkruiden, cakekruiden. Het was gewoon afval dat ze bij elkaar schraapten. Dat persten ze tot koek en daar kon je punten van kopen en die vonden wij verschrikkelijk lekker. Vooral als je het combineerde met illegale vrijheid, dat was helemaal geweldig. We moesten wel op tijd weer terug zijn, want er stond een behoorlijke straf op het ontsnappen onder schooltijd. En dan hadden we een probleem. Want dan kwamen we weer in die Kloksteeg op het hoekje van het Pieterskerkplein en dan moesten we ongezien weer die kant op zien te komen. Het gebeurde vaak dat die leerkrachten, die liepen niet parallel maar vaak tegen elkaar in, en dan moest je wachten tot er een moment was dat ze allemaal met hun rug naar de Kloksteeg hadden en dan kon je gauw. (schaterlach)

I-1: Wat zou er gebeurd zijn als u gepakt zou zijn geweest? Misschien bent u weleens gepakt?

G: Oh ja, natuurlijk. Strafwerk, nablijven. Ik herinner me nog de hoofd van de school. Was denk ik eigenlijk een heel aardige man.

I-1: Weet u nog zijn naam?

G: Nee. Ik moest een keer nablijven en moest ik maar naar de kamer van de directeur. Ik was daar en toen moest hij iets buiten zijn kamer doen en ik hoorde buiten mijn vriendinnetjes en zo. Ik vrees dat ik toen op zijn bureau ben geklommen, want ik stond op zijn bureau naar buiten te kijken toen hij weer zijn kamer in kwam. Ik herinner mij dat nog zo goed, ik heb mijn vinger zo in mijn mond gedaan en keek dus neer op die man. En ik zag dat hij moeite had om niet te lachen en zei: "Nou, ga maar naar buiten".

I-1: U slaagde met vlag en wimpel?

G: Ja, allemaal negens en tieners op mijn eindlijst. Nou, mijn moeder vond dat prachtig. Ik kreeg een taart en daar hadden ze die cijfers op laten spuiten. Maar niemand die gedacht heeft van dit was niet de juiste school. Toen had ze bedacht dat ik moest maar leren typen en naar kantoor. En dan avondschool Nederlandse en Engelse handelscorrespondentie en dan zou ik vast wel directiesecretaresse kunnen worden. Nou ja, dat was een geweldige carrière. Ik vond het een gruwelijk idee. In een kantoor! Ik denk dat ik daar ook weer op het bureau was gaan staan om naar buiten te kijken. Toen had ik gehoord van een meisje die zou analiste worden. Ik dacht, nou daar kon ik me niet heel veel bij voorstellen, maar het klonk in ieder geval wat aardiger. Ja, dat was goed. Zowaar was dat goed. Dat was eigenlijk bijzonder.

I-1: Toen ging u naar de analistenschool?

G: Ja.

I-1: Waar was deze?

G: Die was bij de universiteit, organische chemie, waar ik ook een baantje vond. Aanvankelijk als hulp bij het uitdelen van de chemicaliën.

I-1: Nog even, waar was het precies?

G: In de Hugo de Grootstraat. Dat was een heel groot oud gebouw met heel veel gangen. Mijn vader had gezegd: ga daar eens kijken, daar is zo'n laboratorium. Ja, een laboratorium dat zal wel. Ik heb daar aangebeld, eerst een trapje op. Daar waren van die treden, de trap naar de deur. Dat was ook het trapje waar mijn man mij later zag afspringen. Hij zat in het lage gebouwtje daar tegenover. Te wachten op zijn smeltpunt met de microscoop.

I-1: Dat lage gebouwtje is nu al afgebroken, geloof ik.

G: Ja, dat zal wel. Hij zag me daar van afspringen en dacht: die is voor mij. Maar toen was het nog niet zover. Ik ging erop en belde aan en er werd helemaal niet open gedaan. Ik ging maar naar binnen en toen vroeg een amanuensis wat ik kwam doen. Nou, ik kwam solliciteren. Nou, dan moest ik maar naar meneer Roorda, die was een chemicus, die deed niks aan research of zo. Die was personeelschef en de rest van zijn tijd deed hij niks.

I-1: Maar dat was natuurlijk nadat u de analistenschool had gedaan?

G: Nee, dat was ten tijde. Ik ging 's avonds naar school en zaterdagmiddag. Die tijd dat ik in het chemicaliënmagazijn stond, dat is heel erg nuttig gebleken. Want daar leerde ik al die stoffen kennen. Dat was goed. Toen heb ik die diploma's gehaald. De eerste was diploma A, diploma B. B was op hbo-niveau. En dat vond ik heerlijk. Gewoon een mer à boire aan kennis die er was en dat niet alleen, maar ook de soort mensen die ik daar tegen kwam. Ik mocht alle colleges lopen die ik leuk vond, nou, dat waren ze allemaal. Het is zelfs zo dat mijn man, die aanzienlijk slimmer was dan ik, die zat voor zijn laatste tentamen. En dat was theoretische organische chemie. En hij had het probleem met hoe atomen opgebouwd waren. Helemaal in de kern hoe dat zat. En ik wist dat, dus ik heb hem dat uitgelegd, dat was natuurlijk één van de hoogtepunten in mijn chemische carrière, dat ik hem iets kon uitleggen! Nou is het geestige dat heel veel jaren later bleek dat het helemaal niet zo was. Op dat moment dachten de wetenschappers dat het zo zat met die kern met die elektronenbanen. Maar later bleek dat heel anders. Ach, ik wist ook eens wat. Maar ik heb dat met heel veel genoeg gedaan, die opleiding. En de mensen die ik leerde kennen, de studenten met die eindeloze discussies over het leven. Ik heb me daaraan gelaafd.

I-1: Hoelang duurde die avondschool?

G: Alles bij elkaar vier jaar.

I-1 Vier jaar avondschool en onderwijs werkte u daar?

G: Ja.

I-1: U schrijft ook nog een leuke anekdote over wat te doen met chemisch afval? Hoe was de tijdgeest?

G: Dat was niet zo leuk. In die tijd was dat normaal, er werd niet nagedacht over het milieu. Iedereen had weleens iets heel erg smerigs wat hij kwijt moest en als dat vloeibaar was liep je ermee naar het putje. Er was een grote binnenplaats met een kolk die aangesloten was op het riool en daar gooide je

je rotzooi in. Dat was heel vies wat daar in gegaan is hoor. Gelukkig niet radioactief, maar hele vieze dingen gingen daar in.

I-1: Wat vonden uw ouders dat u daar een baan had gevonden? Waren ze trots op u?

G: Ach, dat weet ik niet. Dat werd niet geuit, nee.

I-1: En toen was u daar aan het werk en wat gebeurde er toen? U zei het al, u kwam uw man daar tegen.

G: Ja, die was in dienst geweest in die tussentijd, die was al 22. Hij had al een jaar gestudeerd, moest er tussenuit en was kapitein geworden, ook nog.

I-1: Een hoge rang.

G: De kinderen hebben nog met zijn pet gespeeld. Ja, hij zat dus voor het raam in het kleine gebouw, zat hij te wachten op zijn smeltpuntje. Zag mij naar beneden springen en dacht toen: die is voor mij. Wat merkwaardig is, want hij had niet eens mijn stem gehoord, helemaal niks. Hij heeft mij toen uit gevraagd naar een feestje en zo is het gekomen.

I-1: Vonden uw ouders een goed idee? Hoe werd dat ervaren?

G: Ja, ik denk dat mijn moeder daar, we hebben het er nooit over gehad, maar ik denk dat ze daar heel ambivalent onder was. Want aan de ene kant was er gebeurd waar ze bang voor was. Ik kwam in kringen terecht waar zij nooit toe behoord had. Aan de andere kant, Beatrix heeft verkering met een student. Dat had natuurlijk ook wel wat status, denk ik. Ik heb dat zelf nooit zo ervaren. Ik heb nooit gedacht niet in man/vrouw en niet in hoog/laag. Ik weet nog toen ik afscheid nam, dit even terzijde, van mijn dovenwerk zeg maar, toen zei Erica Terpstra: "Je hebt het wel altijd hoog ingezet". Hoog ingezet? Ja natuurlijk! Als ik iets van de grond wilde krijgen, dan ging ik naar de staatssecretaris, naar hoge ambtenaren, naar Kamerleden enzovoort. Dan ging ik niet prutsen op uitvoeringsniveau. Dat deed mij niks. Gewoon, ik keek waar ik wezen moest en ging. Ik had dat niet, standsverschillen, man/vrouw.

I-1: Maar in uw verlovingstijd kwam uw man waarschijnlijk weleens bij u thuis. Hoe ging dat?

G: Het was erg beperkend natuurlijk. Ik kon geen kant uit.

I-1: Hoe was de sfeer, de normen, wat mocht u?

G: Seksuele moraal was helemaal de jaren '50.

I-2: Heeft u wel seksuele voorlichting gehad?

G: Nee, helemaal niet.

I-2: Hoe bent u er dan achter gekomen hoe de bijtjes en de bloemetjes?

G: Vriendinnetjes en zo. In de tijd dat ik en mijn man elkaar kenden toen had je de vereniging. Ik ben even de naam kwijt.

I-1: De NVSH, bedoelt u die?

G: Ja, de NVSH, die gaf lezingen. Daar gingen we dan naar toe. Daar leerden we dan ook nog wel wat. Ik heb er nog een grappige herinnering over. Mijn man en ik, we waren denk ik wel al verloofd, zo ging dat natuurlijk. We gingen een week met vakantie met z'n tweeën naar Friesland. Daar had hij een

boot gehuurd in Grou, daar moest overnacht worden. Mijn man overnachtte op dat schip en ik moest naar de jeugdherberg. Nou was die jeugdherberg geïnformeerd, ik denk door mijn moeder, maar precies weet ik dat ook niet meer. In ieder geval, ik had een soort kaart en daar werd iedere dag afgevinkt of ik daar geslapen had!

I-1: Dat was in uw verlovingsstijd?

G: Ja, dat was toen.

I-1: U schrijft ook nog een leuke anekdote, u noemt het de stijfsebaan. De straat van de Steenstraat, de Stationsstraat [Stationsweg]. Kunt u vertellen hoe dat ging in die tijd, hoe verkeringen opbloeden in de stad en dat zich verplaatste naar andere straten?

G: Ja, dat is eigenlijk wel boeiend. Ik weet eigenlijk niet hoe dat ontstaan is, maar op een goed moment was het daar, de stijfsebaan. De Steenstraat en de Stationsweg.

I-2: Zo werd dat genoemd dat stuk, de stijfsebaan?

G: Nee, het is een begrip stijfsebaan. Dat hoor je tegenwoordig niet meer. Dat was een gebied waar heen en weer gewandeld werd om elkaar te ontmoeten. Om buiten te zijn. Er was natuurlijk geen verkeer zo kort na de oorlog. En dan werd daar in je vrije tijd heen en weer gewandeld. Ik herinner mij dat ik daar ook een keer was en dat er een man, een vrij kleine man van ik denk een jaar of 60, die kwam naar mij toe. Ik was alleen en hij zei: "Ik ben van de politie, je moet met mij mee". En ik ben naar huis gerend en verteld wat er was. Mijn broer en vader zeiden toen: ga daar maar weer lopen, wij lopen achter je aan. Maar toen was hij vertrokken. Maar over het algemeen was het vriendelijk. Er waren ook geen rellen. Mensen maakten ook niks kapot, zoals ze tegenwoordig doen worden dingen vernield. Het was allemaal in opbouw, men was blij als er iets heels was, iets nieuws was. Dus wat dat betreft was er een veel aangename sfeer dan tegenwoordig.

I-1: Ja, de tijd van de wederopbouw. De mensen hadden iets meer te besteden. Die stijfsebaan verplaatste zich meer naar de winkelstraten?

G: Ja, want in de Steenstraat was niet zoveel aan winkels. Ik herinner me een groenteboer. Op de Stationsweg waren geen winkels, alleen een cafetaria was daar. Ja, dus dat verschoof. Ik heb nooit de leeftijd gehad om op die stijfsebaan heen en weer te lopen, ik speelde daar. Maar dat verschoof naar de Haarlemmerstraat na de oorlog. Omdat de winkels kregen weer wat te koop en de mensen vonden het leuk om naar die etalages te kijken. Veel geld hadden de mensen natuurlijk niet. Niet zoals nu, hadden weinig te besteden. Maar het was wel erg leuk om daar te lopen.

I-1: Toen u dus verkering had met uw aanstaande man, uw moeder waakte goed over u. Ze zorgde er voor dat jullie nooit samen waren. Dat uitte zich al bij die jeugdherberg. Het was ondenkbaar dat u samen met hem de nacht door zou brengen. Dat voel ik goed aan?

G: Nee, dat kon echt niet. Wat hij wel deed, wat denk ik heel slim van hem was geweest. In zijn studietijd gaf hij zeillessen op de Kaag bij zeilschool De Neve. En daar heeft hij een tweedehands zeilboot gekocht, dus gingen wij zomers altijd zeilen. En voor mijn herinnering was het ieder weekend mooi weer! En dan kwam mijn verloofde op de fiets vanuit Den Haag, waar hij woonde, naar Leiden. Haalde mij op en dan fietsten we door naar de Kaag en dan gingen we zeilen. Aan het eind van de dag fietste hij weer helemaal terug.

I-1: Had u toch nog een paar uur alleen met hem. En het huwelijk zelf, hoe heeft zich dat afgespeeld? Hoe zag zo'n feest eruit? Hoe trouwde men destijds?

G: Daar heb ik nog wel een foto van. Wij trouwden in Leiden en dan over de trap. Dat was bijzonder, dat kostte ook meer.

I-1: Aan de zijde van de Breestraat?

G: In de Breestraat. Dat heette: je trouwt over de trap. Dat was een begrip. Je kon ook aan de achterkant, dat was goedkoper. Daar zijn we toen getrouwd. Mijn man had een politieagent gecharterd. Er was heel weinig verkeer in die tijd, maar die politieagent hield dan het verkeer tegen, zodat wij in colonne naar de Gulden Vlies konden oversteken voor de receptie. Daarna gingen we dan op huwelijksreis. Er was natuurlijk nog steeds geen geld, maar mijn man had dat geheimgehouden, ook voor mij. De eerste nacht gingen we naar een hotel aan de Nieuwe Waterweg met uitzicht op bootjes. En toen gingen we met de trein voor een paar dagen naar Düsseldorf. Hij had het dus niet tegen mij gezegd, ook niet tegen familie, maar hij had een envelop aan mijn vader gegeven waarin stond waar we zouden zijn. En later vertelde mijn vader, zodra hij die envelop had gekregen al had gelezen. Hij wist het als eerste.

I-1: Dat was de huwelijksreis. Leuk. Waar ging u wonen, wat waren uw plannen destijds? Hoe zag dat eruit?

G: Toen wij trouwden, er was nog steeds woningnood, we kenden elkaar al vijf jaar. Ik was 16 en hij 22 toen we elkaar leerden kennen. Ik liep een keer in de gang met een exsiccator. Weet je wat dat is?

I-1: Nee.

G: Een exsiccator is een grote hele zware glazen bak. Heel sterk glas met een deksel dat heel erg goed past op de rand van de bak met een beetje crème ertussen, soort vaseline. Dat het heel goed afsloot. En in die bak zat een plateautje, daar kon je dan je spulletje op leggen, het stofje dat je heel goed droog wilde bewaren. Daarom heet het een exsiccator. Die sloot je met een slangetje aan een waterkraan, zette die kraan open en door de waterkracht zoog je die exsiccator leeg. Niet echt leeg natuurlijk, maar het meeste eruit. Het waren hele zware dingen en daar liep ik mee door de gang en kwam bij een klapdeur en daar kwam meneer Roorda en die zegt: "Willen jullie soms trouwen? Ik heb een huis voor je". Er was een andere man die daar als chemicus werkte, die woonde daar met een vrouw en twee kindjes. Hoe hij dat gedaan heeft, weet ik niet, want het was een tweekamerflat van de studentenhuisvesting en hij verhuisde. En dit kwam vrij. Dus toen zijn we getrouwd omdat we dat huis konden krijgen.

I-1: Dat was het moment dat u trouwde een woning kon krijgen. Het was niet andersom. Kom, we gaan trouwen, we zoeken een huis.

G: Nee.

I-1: Dat was in die tijd echt anders. Je zorgde eerst voor onderdak. Dat is een belangrijke notie.

G: Ja, of je moest eerst bij je ouders inwonen.

I-2: Ja, dat vroeg ik mij daarstraks ook nog even af. Toen u dat baantje had, moest u toen ook iets van kostgeld betalen thuis?

G: Jawel, ik moest mijn hele salaris afdragen. Ik kreeg 15 gulden per maand en tweemaal per jaar 60 gulden voor kleding en daar moest ik het mee doen.

I-1: Hoe hoog was uw salaris, weet u dat nog?

G: Nee, dat weet ik niet meer. Het was niet zoveel. De universiteit betaalde slecht.

I-1: Goed, u leverde dat allemaal in bij uw moeder.

G: Ja, zo hoorde dat. Toen ik mijn man eenmaal kende, ik ging vaak het weekend naar Den Haag, dan bleef ik daar logeren. Je moest dan een treinkaartje kopen, een bloemetje meebrengen enzovoort. Er bleef dus niet veel van over. Het was krap.

I-2: Maar dat was voor uw moeder misschien ook eventjes wennen, want haar extra inkomsten vielen weg toen u ging trouwen.

G: Ja, maar ik heb niet de indruk dat geld echt het probleem geweest is. Zij kon heel goed met geld omgaan, ze was heel zuinig. En mijn vader had altijd wel iets extra's.

I-1: Op het moment dat u ging trouwen, bleef u toen werken?

G: Ja, ik bleef wel werken. Ook op zaterdagochtend werkten we toen nog, hè? Mijn man zat thuis te studeren, was nog niet afgestudeerd. Ik vond het werken ook ontzettend leuk. Ik moest ook weleens op zaterdagmiddag. Dit was het soort werk dat je moeilijk kon afbreken.

I-1: De chemische processen moet je natuurlijk zijn gang laten gaan.

G: Maar dat vond ik ook helemaal niet zo erg. Maar toen was mijn man afgestudeerd en hij wou verschrikkelijk graag kinderen en ja, ik durfde eigenlijk niet. Het was '61 en de Berlijnse muur werd gebouwd, er was Koude Oorlog en er werden atoombommen gemaakt. Het was een griezelige tijd.

I-1: U dacht er echt zo over na? Gezien de politieke situatie, is het dan wel verstandig om kinderen te krijgen?

G: Ja, precies. Maar ja, hij wilde het zo graag.

I-1: Dus u bent ervoor gezwicht?

G: Ik ben gezwicht. Oh, hij was zo ontzettend blij! Ik was meteen zwanger toen ik dat wilde. Hij was zo ontzettend blij. Toen zijn we verhuisd. We hadden ons opgegeven voor een flat. Uiteindelijk, nou ja, dat was een heel gedoe. We zijn niet zo aardig behandeld door een makelaar, maar uiteindelijk hebben we een flat in de Moddermanstraat gekregen. Dat waren vrij ruime flats.

I-1: Waren die nieuw destijds?

G: Nog niet helemaal nieuw, maar ze kunnen ook niet oud geweest zijn. Dat weet ik niet. Er was natuurlijk geen lift, geen centrale verwarming, het was vrij basaal. Maar goed, voor ons was het een luxe.

I-1: Een huurwoning was dat?

G: Ja, verhuur deed het natuurlijk ook niet. Maar ja, we hadden ook geen geld, geen auto. We konden net krap de maand uitkomen. En in de Moddermanstraat woonde ook een chemicus die ook met een analiste getrouwd was en die zaten met hetzelfde probleem. Soms leenden we aan het eind van de maand, als het salaris na het weekend kwam, leenden we nog weleens een tientje de één of de ander. Om het weekend door te kunnen komen.

I-1: En dat leenden u van de burens of van die mensen?

G: Ja, van die mensen. Zo krap was het.

I-1: Zo schraal was het?

I-2: Wel mooi dat je elkaar zo kon helpen.

I-1: Ja, precies. Dan komen we op de tijd dat de kinderen komen. Ik denk dat dit ook de afronding is van ons interview.

G: Ja, de kinderen kwamen. Het eerste kind liep een infectie op en is het ziekenhuis niet uitgekomen. Is in het AZL geboren en is daar ook na 10 dagen daar overleden. En dat heeft natuurlijk dat gelukkige huwelijk doen kantelen. Ook al omdat mijn man kon er absoluut niet mee kon omgaan. Die was zo ondersteboven ook.

I-1: Kreeg u hulp daarbij?

G: Nee, van wie? Het was een hele eenzame tijd. Want ja.

I-1: U kon uw verdriet niet delen met, ja, met wie kon u uw verdriet delen?

G: Eigenlijk maar met één vriendin. Ik weet nog. Nou, ik wil er eigenlijk niet te diep op ingaan wat mijn man betreft, dat ging gewoon niet. Maar er was één vriendin die tegelijkertijd zwanger was en haar eerste kind kreeg, die belde mij wel eens op daarna en dan zei ze, ze woonde in Oegstgeest: "Wil je soms even komen?" En dat was ook de enige waar ik naar toe kon of wilde. Dan zaten we gezellig te praten en als ik dan weer weg ging, zei ze: "Wil je het kind nog even zien of niet?" Nou, die is wel mijn dierbaarste vriendin gebleven tot ze twee jaar geleden overleed. Is altijd gebleven. Dat was eigenlijk de enige waar ik iets had. Van de familie verder niet. Nou, en toen kregen we Han, de oudste, een slim jongetje. Hij kon nauwelijks zijn hoofd optillen, hij wilde alles al zien wat er gebeurde. Toen kwam Maarten en die leek, eigenlijk lijkt nog veel meer op zijn vader. Hele flegmatische, flegmatieke jongen, als kind ook al. En daarna kwam Joost. Joost heeft weer dat ondernemende, er moet altijd wat gebeuren. Maarten zat daar dus tussen die twee. Die oudste en die jongste, dat botste nog al eens en Maarten vond dat het goed, er was nooit ruzie of zo, met die andere twee wel. Want de jongste is dus doof geworden toen hij 9 maanden was. Nou, als iets je leven verandert dan is het dat wel. Als je doof bent, dan is het leven heel erg saai. Probeer maar eens te kijken naar een film waar het geluid uit staat. Je weet niet precies wat er omgaat. Het is zo'n saai leven. En als je een jongetje bent en van alles wilt ondernemen en beleven enzovoort, dan zorg je wel dat je er bent.

I-1: Nog even terug. Op het moment dat u zwanger was van uw eerste kind, bent u ook gestopt met werken?

G: Ja, toen ben ik gestopt met werken. Er was geen kinderopvang in die tijd en ik wou mijn kinderen zelf opvoeden.

I-1: Dat was ook de norm of hoe heeft u dat ervaren?

G: Ja, zo was dat.

I-1: Vond u het onrechtvaardig?

I-2: Had u liever willen blijven werken als dat had gekund?

G: (denkt diep na) Ik weet het niet, ik weet het niet.

I-1: Nou, dat is ook een antwoord.

G: Het was natuurlijk een heel beperkende situatie, want je was met de kinderen, het gezin bezig en de contacten die je had was ook met vrouwen met kinderen.

I-1: Dat ging over de luiers in plaats van de chemische processen.

G: Ja, het was een bepaald ander leven. Maar ook dat heb ik lange tijd genomen zoals het kwam. En daar kwam nog bij dat ik me, dat was bijna pathologisch hoor. Ik was zo bang dat ik net zo dominant zou worden als mijn moeder, dat ik mij altijd ietwat onderdanig opstelde. Ja, mijn man, die vond dat altijd wel handig. Die kende mij wel en wist dat er wat omging. Maar het is ook wel makkelijk als je een vrouw thuis hebt die overal voor zorgt en zo. En eigenlijk pas toen ik in de dovenwereld afgevaardigd werd vanuit landelijke koepel, waar ik dan voorzitter van was, naar de Gehandicaptenraad, hadden we vergadering. En dat herinner ik me als de dag van gisteren. Ik maakte wat opmerkingen en ik zag dat mensen dat gingen zitten opschrijven. Ik dacht: nee, dat is niet waar!

I-1: Dat deed iets met u?

G: Ze schrijven op wat ik zeg! Nou, en toen is het eigenlijk vrij snel gegaan. Er waren zoveel dingen die moesten gebeuren. Onderzoek moest gedaan worden, dingen moesten verbeterd worden. Geestelijke Gezondheidszorg was ontoegankelijk voor doven. Daar hebben we wat aan gedaan om dat op te zetten enzovoorts. Dus toen is eigenlijk pas die omslag gekomen, dat ik weer werd zoals ik dat kind was, die een afscheidsavond organiseerde.

I-1: Ik vind het moeilijk, maar ik geloof dat dit wel een moment is om het interview af te ronden.

Korte inhoudsopgave interview

Korte inhoudsopgave van het interview met onderwerpen die aan de orde zijn geweest met aanduiding van het moment tijdens het gesprek (in minuten), in chronologische volgorde van het interview.

00.30	Ouderlijk huis
23.30	Geloof
28.00	Kleding
33.15	Leefomstandigheden in huis
36.35	Oorlog
Pauze	
50.00	Na de oorlog
53.20	Schooltijd, baantje, opleiding
1.13.28	Verkering
1.17.55	Stijfselbaan
1.31.07	Trouwen en kinderen
1.38.22	Afsluiting interview